PRUTHENIA

Tom II

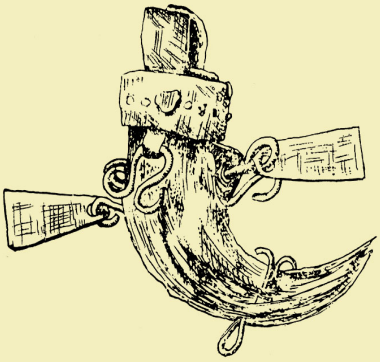

Olsztyn 2006

Alicja Dobrosielska

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ „INTERDYSCYPLINARNE SPOTKANIA Z HISTORIĄ I KULTURĄ BAŁTÓW – *COLLOQUIA BALTICA* II", OLSZTYN 26–28 PAŹDZIERNIKA 2006 ROKU

W dniach 26–28 października 2006 r. odbyła się w Olsztynie konferencja naukowa „Interdyscyplinarne spotkania z historią i kulturą Bałtów – *Colloquia Baltica*". Jej organizatorami byli: Towarzystwo Pruthenia, Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie oraz Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, patronat nad konferencją objął Czesław Jerzy Małkowski – Prezydent Miasta Olsztyna. W trzydniowych obradach wzięło udział 14 referentów, reprezentujących ośrodki naukowe i muzealne: Warszawy, Gdańska, Poznania, Kowna, Olsztyna, Kętrzyna i Węgorzewa.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonali: prof. dr hab. Stanisław Achremczyk, dyrektor Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, oraz dr Mirosław Hoffmann, Prezydent Towarzystwa Pruthenia. Ogółem odbyło się pięć sesji konferencji poświęconych problematyce archeologicznej, historycznej, językoznawczej i kulturowej.

Pierwszej sesji przewodniczył dr Mirosław Hoffmann, a otworzyło ją wystąpienie prof. dr hab. Wiesława Długokęckiego *Uwagi o genezie i rozwoju średniowiecznych Prusów w okresie do XIII wieku*. Referent podjął m.in. zagadnienia: genezy Prusów (W. Długokęcki nie wykluczył uczestnictwa Galindów w wędrówce ludów, jak też podporządkowania Prusów przez Gotów-Germanów), osadnictwa, granic (zdaniem W. Długokęckiego Jaćwież i Skalowia to ziemie pruskie), religii (W. Długokęcki przypisał niewielką rolę kapłanom), kwestii prawnych, instytucji władzy u Prusów (podkreślił demokratyczny charakter ustroju pruskiego), jak również systemu obrony (jako jeden z elementów uzbrojenia wymienił pałki). W. Długokęcki wskazał na konieczność dalszych badań dotyczących kwestii społecznych i instytucji władzy u Prusów. W zwyczajach Prusów, takich jak picie kumysu (z krwią zwierzęcą), kupowanie żon, wielożeństwo itp. dowodził analogii do ludów koczowniczych.

Organizatorzy konferencji przewidzieli dwie glosy do referatu wiodącego sesji pierwszej. O przygotowanie glos i wygłoszenie ich poproszono: prof. dr. hab. Wojciecha Nowakowskiego oraz dr. hab. Grzegorza Białuńskiego, prof. UWM. W Nowakowski nie miał zastrzeżeń do językoznawczej części referatu, jak też przedstawionych kwestii religijnych, obrządku pogrzebowego. Nie zgodził się natomiast z prelegentem w kwestii uzbrojenia – Prusowie częściej posługiwali się włóczniami i łukami aniżeli pałkami (przypisywany Prusom brak żelaza uznał W. Nowakowski za mit), jak też wyglądu Prusów. W. Nowakowski odrzucił tezę o możliwości przejęcia władzy nad Prusami przez Germanów, przynajmniej – podkreślił mówca – brak jakichkolwiek dowodów archeologicznych ją potwierdzających.

Drugą glosę przedstawił G. Białuński, zgodził się z prelegentem w kwestii przynależności Jaćwieży do Prus, słabości stanu kapłańskiego i demokratycznego ustroju Prusów. Zastrzeżenia budziła kwestia udziału Galindów i ich ewentualnego powrotu w wędrówce ludów wraz z Gotami. Również podnoszona rola Germanów w genezie Prusów nie spotkała się z akceptacją (zdaniem G. Białuńskiego przeczy temu demokratyczny charakter ustroju Prusów i względna słabość warstw uprzywilejowanych).

Głównym wątkiem drugiej sesji konferencji były kwestie archeologiczne, przewodniczył jej prof. G. Białuński. W sesji tej wygłoszono dwa referaty: Pierwszy: *Dzieje archeologii Prus Wschodnich – wybrane zagadnienia* zaprezentował dr Mirosław J. Hoffmann. Naukowe zainteresowanie pradziejami ziem pruskich sięga XIX w., przejawiało się ono głównie w działalności stowarzyszeń naukowych: królewieckiego *Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft, Die Altertumsgesellschaft Prussia, Elbinger Altertumsgesellschaft* oraz *Historischer Verein für Ermland*. Członkowie tych towarzystw nie tylko prowadzili badania terenowe na ziemiach Prus Wschodnich, ale ze znalezionych zabytków tworzyli kolekcje starożytności, pokazywane na samodzielnie organizowanych wystawach. W dyskusji dr B. Radzicki podkreślił konieczność uwzględnienia w badaniach również kulturowego kontekstu działalności tych towarzystw naukowych. W tym takie zagadnienia jak: miejsce archeologii w systemie nauk XIX w. czy sposoby uzasadniania swoich zainteresowań archeologicznych przez członków wspomnianych towarzystw.

Zagadnienie obecności Skandynawów w rejonie ujścia Wisły we wczesnym średniowieczu ukazał dr Marek Jagodziński. Przekonywał on w swoim wystąpieniu, że w świetle najnowszych badań archeologicznych należy istotnie zweryfikować dotychczasowe poglądy na strukturę ludnościową i kulturową ziem położonych między Wisłą a Pasłęką. Kumulacja zabytków proweniencji skandynawskiej na tym terenie wskazuje – zdaniem referenta – jednoznacznie na dominację żywiołu skandynawskiego na tym obszarze.

Odkrywca Truso sfalsyfikował również tezę o pruskiej genezie tego emporium handlowego. Zdaniem M. Jagodzińskiego Truso było osadą wikińską a nie, jak do tej pory przyjmowano w literaturze, pruską. Duże zainteresowanie wśród obecnych wywołała hipoteza dotycząca stosowanego wówczas systemu płatniczego, w którym płacono nie monetami a odważnikami.

W drugim dniu konferencji obradowano na dwóch sesjach. Przedpołudniowa poświęcona była problematyce społeczno-kulturowej Prusów, a przewodniczył jej dr Ryszard Sajkowski. Pierwsze dwa wystąpienia dotyczyły funkcjonowania rodów pruskich w państwie zakonu krzyżackiego. Profesor Grzegorz Białuński wygłosił referat pt.: *Ród Wajsylewiców. Fragment z dziejów pruskiej emigracji*. Referent prześledził genealogię rodu od protoplasty – Prusa Wajsyla, wielokrotnie wymienianego jako świadka w dokumentach książąt pomorskich. G. Białuński wiele miejsca w swojej wypowiedzi poświęcił działalności rodu na Pomorzu, dokąd Wajsyl wyemigrował w XIII w., gdzie też doszedł do dużego znaczenia, uzyskując w pewnym momencie nawet godność wojewody. Kariera pruskiego nobila w służbie książąt pomorskich ukazuje zasięg trzynastowiecznej pruskiej emigracji, która najprawdopodobniej znacznie wykraczała poza tytułowy „Ród Prusów" opracowany niegdyś przez J. Chwalibińską. G. Białuński od wspomnianego pruskiego protoplasty wywodzi również rodziny Sklodowiców, Kopyckich i Goszyńskich.

Niejako w nawiązaniu do wystąpienia G. Białuńskiego, mgr Alicja Dobrosielska przedstawiła komunikat: *Elbląska rodzina Zamehl. Przyczynek do trwania pruskiej tożsamości*. Prelegentka podjęła badania zmierzające do potwierdzenia istnienia domniemanego pruskiego protoplasty rodu, o imieniu Samile, którego siedemnastowieczni potomkowie – znani elbląscy erudyci – Gotfryd i Fryderyk Zamehlowie utożsamiali z postacią znaną z kart kroniki Piotra z Dusburga. Problemem wymagającym dalszych badań archiwalnych okazało się zweryfikowanie istnienia kolejnych postaci znanych z rodzinnych genealogii Zamehlów.

W drugiej części tej sesji autorzy wystąpień podejmowali problematykę kulturową Prusów. Najpierw mgr Jerzy M. Łapo wygłosił koncepcyjnie odważny referat: *Co właściwie wiemy o pruskich babach kamiennych?* Po krytycznym omówieniu historii dotychczasowych badań problemu, mówca zaprezentował własną, oryginalną i wzbudzającą duże kontrowersje hipotezę pochodzenia i funkcji posągów kamiennych, które miałyby – według niego – być wizerunkami saracenów, wykonanymi na zlecenie samych rycerzy zakonnych, z którymi ci mieliby toczyć symboliczne walki jako z niewiernymi. W burzliwej dyskusji nad referatem najpierw W. Nowakowski podkreślił konieczność przeprowadzenia kompleksowych i interdyscyplinarnych badań tych posągów, czego dotąd nie uczyniono; dopiero rzetelnie przeprowa-

dzone badania, od geologii poczynając a na historii sztuki kończąc, pozwoliłyby na wysuwanie jakichś weryfikowalnych hipotez. Z kolei W. Długokęcki wskazał na księgi wydatków mistrzów krzyżackich jako źródło ewentualnych zleceń prac kamieniarskich. B. Radzicki zwrócił natomiast uwagę na konieczność uświadomienia sobie przez badaczy założeń formułowanych poglądów i hipotez na temat genezy i funkcji kulturowej tych posągów. Podkreślił, że już samo przekonanie o pruskim pochodzeniu posągów nigdy nie zostało zweryfikowane i jest przyjmowane na zasadzie dobrej wiary.

Ostatnie wystąpienie w tej sesji przedstawił mgr Dariusz Sikorski *O pozycji prawnej kobiety pruskiej w okresie pogańskim*. Prelegent odrzucił przyjętą w dotychczasowej historiografii tezę, że kobieta pruska pozbawiona była osobowości prawnej. Małżeństwo zawarte na drodze kupna nie czyniło kobiety przedmiotem. Za cel małżeństwa uznał D. Sikorski nie dokonanie transakcji handlowej, a związanie dwóch rodów, stąd wybierając żonę mężczyzna miał zwracać uwagę na pozycję rodu, z którego ta pochodziła. W dyskusji W. Długokęcki zasugerował, że omawiając sytuację pruskiej kobiety należałoby dokonać rozróżnienia na kobiety z warstwy *nobiles* i pospólstwa. Ich sytuacja społeczna i w konsekwencji prawna zapewne przedstawiała się odmiennie. Zdaniem W. Długokęckiego uogólnienia zaproponowane przez prelegenta szły zbyt daleko.

Czwarta sesja *Colloquia Baltica* była poświęcona zagadnieniom językoznawczym, przewodniczył jej dr Jan Gancewski. Pierwszy referat *Język pruski w badaniach językoznawczych* wygłosił prof. dr hab. Michał Hasiuk. Prelegent omówił zabytki języka pruskiego, pochodzenie i nazwy jakimi określano Prusów, w tym także występujące w źródłach określenia poszczególnych plemion. Odwołując się do zachowanego materiału leksykalnego, wykazał różnice i podobieństwa między językiem pruskim, litewskim i łotewskim – intonacja pruska ma taki sam przebieg jak łotewska, a odwrotnie do litewskiej. Podkreślił również wspólną cechę języka polskiego i języków bałtyjskich – zachowanie tzw. nosówek. Może ona być jeszcze jednym potwierdzeniem istnienia pierwotnej wspólnoty bałtosłowiańskiej lub wywodzenia się obu grup językowych ze wspólnego korzenia.

Drugim referentem tej sesji był dr Letas Palmaitis. W swoim wystąpieniu omówił on *Naukowe podstawy rekonstrukcji języka pruskiego*. Prelegent nie tylko podsumował dotychczasowe osiągnięcia badaczy litewskich w dążeniu do odtworzenia języka pruskiego, ale szeroko starał się uzasadnić potrzebę dokonania jego rekonstrukcji. Letas Palmaitis zwrócił przy tym uwagę na wkład językoznawstwa w poznanie dziejów. Obecni mieli możliwość wysłuchania rozmowy w języku pruskim, prowadzonej przez uczniów L. Palmaitisa.

Trzeciego dnia konferencji odbyła się tylko jedna – piąta i ostatnia jej sesja. Przewodniczył jej dr Bogdan Radzicki. Referat z pogranicza literatury, archeologii i historii wygłosiła dr Justyna Prusinowska: *Religia i mitologia Bałtów w dziewiętnastowiecznej literaturze polskiej, łotewskiej i litewskiej*. Odwołania do mitologii i religii Bałtów sięgają – zdaniem prelegentki – w literaturze końca XVIII w. i po raz pierwszy pojawiają się w twórczości Niemców Bałtyckich z obszaru Łotwy, w której dominuje wątek ofiarowania kozła. W literaturze polskiej i litewskiej jako najczęstszy motyw pojawia się ciałopalny obrządek pogrzebowy, a wątki wspólne występujące we wszystkich typach literatury to święte miejsce Romowe i trójca bogów Perkuno, Piccolo i Potrimpo. W XIX w. religia i mitologia Bałtów były natchnieniem m.in. dla Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Ignacego Kraszewskiego czy też Konstantego Tyszkiewicza.

Mgr Mariusz Wyczółkowski przedstawił referat *Nieznane miejsca kultu na pograniczu średniowiecznej Barcji. Przyczynek do roli konia w wierzeniach Prusów.* Prelegent zaprezentował niepublikowane jeszcze materiały z nowo odkrytego stanowiska archeologicznego – grodziska (XI w.) w miejscowości Poganowo, gdzie znaleziono m.in. miejsce nagromadzenia dużej ilości kości końskich. Wstępne wyniki badań sugerują – zdaniem M. Wyczółkowskiego – ofiarny charakter znaleziska, na co miałby wskazywać m.in. brak śladów konsumpcji na kościach.

S*tan i potrzeby badań nad grodziskami pruskimi z obszaru dawnego dominium warmińskiego* omówił z kolei mgr Grzegorz Świderski. Referent ukazał źródła archiwalne oraz dotychczasowe publikacje na ten temat. Zgłosił konieczność wykonania opracowania kartograficznego, a przede wszystkim potrzebę prowadzenia badań wykopaliskowych na omówionych stanowiskach. W dyskusji prof. Nowakowski podkreślił, że referent nie wykorzystał całej dostępnej już bazy archiwalnej, a także podniesiono, że warto by wzbogacić wystąpienie na temat grodzisk o mapy i zdjęcia poszczególnych obiektów.

Ostatni referat *Piśmiennictwo za czasów pierwszych biskupów warmiński* wygłosił mgr Sławomir Fafiński. Prelegent podjął w swoim wystąpieniu próbę pokazania procesów zachodzących w piśmiennictwie w kontekście ideowych i filozoficznych sporów w obrębie średniowiecza. Zwrócił przy tym uwagę na konieczność opracowania go w postaci oddzielnej monografii, co spotkało się z aprobatą zebranych.

Podsumowania trzydniowych obrad konferencji dokonał prof. W. Nowakowski, który nie szczędził pochwał i ciepłych uwag organizatorom. Za bardzo wartościowy uznał interdyscyplinarny charakter konferencji, na której obok historyków, archeologów swoje referaty głosili badacze literatury i językoznawcy, pozwoliło to na wielopłaszczyznowe rozpatrywanie poszczególnych zagadnień i sprzyjało wymianie uwag, a tym samym żywym dyskusjom.

PRUTHENIA

Tom II

Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie
Towarzystwo „Pruthenia"

Olsztyn 2006

Pruthenia

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

REDAGUJĄ: Grzegorz Białuński (redaktor), Mirosław J. Hoffman, Bogdan Radzicki (sekretarz)

Wydano dzięki pomocy finansowej
Ministerstwa Nauki i Informatyzacji

Projekt okładki
Marek Pacholec

ISSN 1897–0915

OŚRODEK BADAŃ NAUKOWYCH im. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO W OLSZTYNIE
TOWARZYSTWO „PRUTHENIA"

Adres redakcji: 10–402 Olsztyn, ul. Partyzantów 87, Dom Polski
tel. (089)-527-66-18
Ark. wyd. 12,9; ark. druk. 11,75
Przygotowanie do druku: Wydawnictwo Littera, Olsztyn
Druk: Pracownia Małej Poligrafii OBN, 10–402 Olsztyn, ul. Partyzantów 97

SPIS TREŚCI

Bogdan Radzicki, *Przeszłość i „Inny". Historia jako próba zrozumienia „innego"* 3

I. Studia i artykuły

Wiesław Długokęcki, *Uwagi o genezie i rozwoju wczesnośredniowiecznych Prus do początków XIII wieku* 9

Jerzy M. Łapo, *Co właściwie wiemy o pruskich babach kamiennych?* 55

Cezary Tryk, *Czy Prusowie znali łowy z sokołami przed przybyciem zakonu krzyżackiego?* 64

Grzegorz Białuński, *Ród Wajsylewiców. Fragment z dziejów pruskiej emigracji* 74

Alicja Dobrosielska, *Elbląska rodzina Zamehl – przyczynek do trwania pruskiej tożsamości* . . . 94

Justyna Prusinowska, *Religia i mitologia Bałtów w literaturze polskiej, łotewskiej, litewskieji Niemców wschodniobałtyckich schyłku XVIII i w XIX stuleciu* 103

II. Materiały i źródła

Kazimierz Grążawski, *Z najnowszych badań pogranicza słowiańsko-pruskiego w rejonie lubawsko-iławskim* 119

Letas Palmaitis, *Lingwistyczne podstawy odtworzenia języka pruskiego* 144

III. Recenzje i omówienia

Jan Kierszka, *Mity i Legendy Prusów* (Marek Łapo) 171

IV. Sprawozdania i komunikaty

Alicja Dobrosielska, *Sprawozdanie z konferencji naukowej „Interdyscyplinarne spotkania z historią i kulturą Bałtów* – Colloquia Baltica II*", Olsztyn 26–28 października 2006 roku* 181